

Dokumentace reliktvů venkovské architektury s důrazem na doposud nezmapované roubené stavby v prostoru ostravsko-karvinského uhelného revíru

Jana Koudelová - Václav Michalička

Mgr. Jana Koudelová, Ph.D. - Mgr. Václav Michalička
Oddělení historického výzkumu
Slezské zemské muzeum
Nádražní okruh 29
746 01 Opava
e-mail: koudelova@szm.cz, michalicka.v@seznam.cz

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2014, 2:1:57-72

This paper introduces a newly begun research project conducted by the Silesian Regional Museum (Slezské zemské muzeum) in Opava which aims to thoroughly document folk architecture in the regions affected by coal-mining and industrial activities, i.e. the region around the cities of Karviná and Ostrava in Czech Silesia. Field research and the concurrent archival research will focus on previously undescribed log houses, some of which are currently under threat. The methodology used in this project and described in this paper is based on previous research conducted in Bohemia, Moravia and Silesia, with special focus on interdisciplinary cooperation.

Key Words

vernacular architecture, log houses, traditional architecture, Ostrava, Karviná

Stručný nástin vývoje zkoumání lidových staveb

Zaměříme-li se na postup samotné dokumentace objektů tradičního stavitelství, nelze zde opomenout alespoň stručnou zmínku dotýkající se vývoje metodiky výzkumu lidové architektury, s přihlédnutím k území dnešního českého státu. Jedná se především o způsob mapování objektů tradičního stavitelství přímo v terénu, které se stalo součástí řady výzkumů probíhajících od druhé poloviny 19. století až po současnost.

Zastavme se krátce u pojmu *lidová architektura*, který není snadné přesně a jednoznačně vymezit. Vedle něj se velmi často setkáváme s užíváním dalších termínů, jako jsou *lidové* či *tradiční stavitelství*, *lidová stavební kultura*, případně *venkovská architektura*. Lze konstatovat, že pod těmito pojmy si můžeme představit stavby, u nichž je známa, musela nutně existovat, osoba stavebníka, ne však bezpodmínečně stavitele – stavebního mistra (často mistra tesařského a zednického), inženýra či architekta. Forma budov byla v prvé řadě podřízena jejich užité funkci, potřebám jednotlivých držitelů, a odvíjela se od jejich ekonomických možností. Stavebník domu i hospodářských objektů, a po něm další majitelé, využíval při budování, adaptacích i opravách příslušné stavby většinou znalostí a zkušeností svých předků, snadno dostupných materiálů z blízkého okolí, spolehlivých konstrukcí a ověřených technologií – řídil se tradicí. Dnes již víme, že výskyt lidového stavitelství, typického obzvláště pro venkov, můžeme očekávat i v městském prostředí. Je-

likož jsou všechny uváděné termíny dosti frekventované, nejenom v odborné literatuře, bude opodstatněné, považovat je v zásadě za identické.¹

Lidové stavitelství je předmětem zkoumání několika vědních oborů, jejichž teorie, metodika, terminologie i výsledky bádání se více či méně prolínají, doplňují a určují cestu dalšímu výzkumu. Mezi takovéto disciplíny jmenovitě patří architektura, etnografie/etnologie, archeologie, historie/kulturní historie, dějiny umění, sociologie, filologie/dialektologie, muzeologie, památková péče, sídelní/kulturní geografie a urbanismus. Jeden z prvních metodických přístupů poznávání lidových staveb, jenž se vyprofiloval již v 19. století, vycházel z výběru některých lidových projevů jako objektivních znaků příznačných pro jednotlivé národy – formovaly se takzvané *etnické teorie*. Nelze upřít, že toto pojetí bylo dílem ovlivňováno hledáním relevantních argumentů pro hájení národní samostatnosti. Východiskem etnické teorie se staly dva rozhodující *směry* – *kulturně-historický* a *kulturně-geografický*, které přispěly k vytvoření určité typologie v rámci zkoumání lidových staveb. Předpokládalo se, že příslušná doba, charakteristická svými společenskými podmínkami, produkuje vyhraněné funkční a výtvarné typové formy (v dějinách umění se na podobném principu ustálily architektonické slohy). Vybrané znaky lidové architektury se přisuzovaly nejen národům, ale také jednotlivým regionům, kupříkladu tvar střechy, výzdoba štítu či půdorysný typ.²

Snaha zdůraznit význam lidové kultury vedla v minulosti k dokumentování staveb esteticky hodnotných a typologicky starších. Dlouho se přeceňoval význam starobylých forem, jež byly pro badatele jednoduše atraktivnější. Až postupem času se dospělo k názoru, že nikoli výzdoba a filozofické názory lidu, ale v prvé řadě potřeba zajištění obytné a hospodářské funkce usedlosti byla a je rozhodující pro tvorbu obydlí. Hlavní pozornost začala být věnována půdorysnému členění domu, konstrukčnímu řešení a použitému stavebnímu materiálu. Navíc se ukázalo, že v lidovém prostředí nemusejí stanovené obecné formy pocházet z jedné předpokládané doby, ale mohou se šířit jiným způsobem než slohové umění.³

¹ Jiří Langer se ve svých pracích pokusil přiblížit pohled na lidové tradiční stavitelství, rozšířený v západní Evropě, kde je uplatňováno pojmenování *vernakulární architektura*, zahrnující všechny stavby, jejichž forma vývojově souvisí s funkčně primárními konstrukcemi. Josef Vařeka spolu s Václavem Frolecem nadřadili lidové stavitelství pojmu lidová architektura. Uvedli, že lidové stavitelství zahrnuje soubor všech projevů – tedy i drobné objekty, jako jsou například chlévy, kůlny, přístřešky, které nemůžeme nazývat architekturou. Srov. LANGER, Jiří. Co mohou prozradit lidové stavby (Lidové stavební tradice v severozápadních Karpatech a jejich kulturní funkce). Rožnov pod Radhoštěm: Ready, 1997, s. 16–17; KUČOVÁ, Věra - BUREŠ, Pavel. *Principy péče o lidové stavby. Odborné a metodické publikace*, svazek 18. Praha: Státní ústav památkové péče, 1999, s. 7–8; LANGER, Jiří, BOČKOVÁ, Helena. *Dům v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, 1999, s. 18; VAŘEKA, Josef - FROLEC, Václav. Lidová architektura. Encyklopedie. Praha: Grada, 2007, s. 146; LANGER, Jiří. *Lidové stavby v Evropě*. Praha: Grada, 2010, s. 9–12.

² Etnická teorie v principu označuje učení o etnickém původu kulturních jevů. Podrobněji LANGER, Co mohou, ref. 1, s. 10–12; LANGER, BOČKOVÁ, ref. 1, s. 12, 14; VAŘEKA, FROLEC, ref. 1, s. 67, 138–139, 300–301; LANGER, Lidové, ref. 1, s. 11–12.

³ LANGER, Co mohou, ref. 1, s. 11–12.

Na základě *metody kulturní morfologie*, aplikované převážně v meziválečném období a ještě i na počátku druhé poloviny 20. století, byla archeologem Luborem Niederlem a lingvistou Emanuele Kovářem vypracována první typologie domu z hlediska vývoje stavebních tradic, jejichž geneze a transformace probíhala v rámci sídelní struktury českého státu od 13. století. Ačkoli metoda kulturní morfologie vedla zejména k typologizaci forem domu a jeho konstrukčních částí, významně přispěla i k jejich evolučnímu hodnocení. Výsledkem se stala obhajoba autochtonnosti lidové kultury jako forem definovaných především funkcí a přírodními podmínkami. Ještě před uváděným obdobím se zájem o tradiční stavitelství rozšířil i do řad architektů. Přínosná byla obzvláště jejich exaktně provedená dokumentace, i když se v zásadě jednalo spíše o soupisy objektů než o hodnocení a interpretaci konkrétních jevů. Tato aktivita nepochybně přispěla k etablování péče o lidové stavby, jež byly považovány za hodnotné památky – rovnocennou součást kulturního dědictví. Je zřejmé, že šlo o fenomén, který odrážel i tehdejší postoj památkové péče, stále více apelující na ochranu všech druhů dosud opomíjených památek, jak v městském, tak rovněž ve vesnickém prostředí, vyznačujících se místní a historickou osobitostí, a symbolizujících lásku k domovině.⁴

Druhá světová válka způsobila těžké ztráty také kulturnímu dědictví, památky lidového stavitelství nevyjímaje. Od druhé poloviny 40. let 20. století můžeme hovořit o jakési paradoxní situaci. Na jedné straně sílila obecná snaha zaznamenat a interpretovat funkci lidové architektury, umocněná rostoucím počtem specializovaných pracovišť disponujících potřebnými odborníky, na straně druhé byly právě na venkově rozrušeny dosavadní sociální i ekonomické vazby, včetně kontinuity stavebního vývoje, což bylo způsobeno nejen nucenou kolektivizací, odsunem německého obyvatelstva z pohraničních oblastí, ale do jisté míry i rozvojem těžkého průmyslu – těžby uhlí.⁵ Právě v tomto období, s přesahem do dalších desetiletí, se

⁴ Dodejme, že zárodky zájmu architektů o lidové stavitelství se utvářely již v 19. století, což souviselo s obdobím velkých výstav konaných v evropských městech od 70. let 19. století, kde byly prezentovány také přenesené vesnické stavby. Připomeňme zde názorová stanoviska známého anglického historika umění, filozofa, sociálního reformátora i hospodářského teoretika Johna Ruskina, propagátora konzervačního přístupu k ochraně památek, uplatňovaná již kolem poloviny 19. století. Ruskin byl schopen jakoukoli historickou stavbu vnímat jako schránku paměti, spojení několika generací a doklad jejich identity; dokázal jej oslovit i typický vzhled švýcarské horské chalupy. Nicméně nutno podotknout, že v případě historických budov hrála u Ruskina důležitou roli jejich starobylost – stáří a malebnost. Srov. RUSKIN, John. *The Two Paths*. New York: 1859, s. 9–12; RUSKIN, John. *The Seven Lamps of Architecture*. London: George Allen, 1906, s. 339–342, 350–359; LAMY, Yvon. Od památek k dědictví. Materiály pro politické dějiny ochranné činnosti. In: Cahiers du CEFRES 13. Politika paměti (ed. MAYER, Françoise). Praha: CEFRES, 1998, s. 170–171, 175, 177–181; LANGER, BOČKOVÁ, ref. 1, s. 13–14; DVOŘÁK, Max. *Katechismus památkové péče*. Praha: Národní památkový ústav – ústřední pracoviště, 2004, s. 22–26, 46–47; VAREKA, FROLEC, ref. 1, s. 300–301.

⁵ S odstupem času můžeme konstatovat, že za záchranu řady cenných lidových staveb vděčíme rozvoji rekreačního chalupářství – takzvanému *chalupářskému hnutí*. Srov. PRAŽÁK, Vilém. Výzkum lidových staveb v pohraniční oblasti Rychlebských hor na Opavsku. In: *Slezský sborník*, 1952, roč. 50 (10), s. 66–70; KUČOVÁ, BUREŠ, ref. 1, s. 8–9; LANGER, BOČKOVÁ, ref. 1, s. 15–16; MELZER, Miloš. Vesnická sídla, lidové stavby a bydlení v oblasti moravskoslezských Jeseníků. K typologii lidového domu v českých zemích. In: *Archaické jevy tradiční kultury na Moravě* (eds. KRÍŽOVÁ, Alena a kol.). Etnologické studie 9. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 9–10.

na území Moravy, Slezska a části západního Slovenska odehrávala velkolepá akce dotýkající se dokumentace lidového stavitelství, vedená profesorem architektury na brněnské technice Antonínem Kurialem. Tento vědecký podnik byl podpořen významnými osobnostmi – odborníky z řad historiků umění a architektů – například

Obr. č. 1: Roubený dům č. p. 35 v Ostravě-Radvanících, využívaný jako stylová restaurace, okres Ostrava-město, foto Jana Koudelová, 2011.

Zdeňkem Wirthem, Václavem Mencl⁶ či Dušanem Jurkovičem. Základ úspěšné inventarizace lidových staveb představovaly dobře zvolené metody terénního průzkumu. Výsledky práce z terénu byly dále zpracovávány do podoby evidenčního listu dokumentovaného objektu. Ten nejčastěji obsahoval: 1) schematický půdorys s celkovou situací v měřítku 1:200, včetně základního technického popisu; 2) stručný písemný záznam o domu (údaje o stáří, konstrukcích, eventuálně o

vnitřním vybavení) a jeho majiteli; 3) aktuální fotografii, případně kresbu. U jednotlivých obcí nechyběla jejich stručná charakteristika z hlediska výskytu a typologie tradiční architektury. Pouze některé z objektů se podařilo zaměřit detailněji. Jen dodejme, že pro námi mapovanou oblast ostravsko-karvinského uhelného revíru je odpovídající část takzvaného Kurialova archivu deponována ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.⁷ [obr. 1]

Jeden z dalších výzkumů lidových staveb, který znamenal inovovaný metodický přístup, uskutečnil etnograf Vilém Pražák, a to v pohraniční oblasti Rychlebských hor ve Slezsku, v roce 1950. Zmiňovaný výzkum byl důkladnější než podobná akce realizovaná ve stejném prostoru v následujícím roce 1951 tehdejším státním památkovým úřadem. Zatímco výzkum z roku 1951 byl orientován předně na budovy architektonicky hodnotné a sledoval zejména konzervátorské cíle, Pražákův výzkum

⁶ Nelze nezmínit souhrnnou obsáhlou práci Václava Mencla, věnovanou lidové architektuře v někdejších Československu, kde se mimo jiné pokusil postihnout vztahy jednotlivých oblastí lidového domu k základním evropským kulturám. Můžeme jej zařadit mezi představitele umělecko-historického směru. MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha: Academia, 1980, s. 5–6, 561–585; VAŘEKA, FROLEC, ref. 1, s. 156.

⁷ Za zmínku jistě stojí, že ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (dále VMP) je rovněž uložena dokumentace lidové architektury, vzešlá z terénních průzkumů zdejších pracovníků v poslední čtvrtině 20. století. Za všechny jmenujme jednoho z našich předních odborníků na lidové stavitelství Evropy Jiřího Langeru. VMP v Rožnově pod Radhoštěm, sbírka Stavebnětechnické dokumentace; Vysoké učení technické v Brně (dále VUT), sbírka Kurialův archiv, deponováno ve VMP v Rožnově pod Radhoštěm; VAŘEKA, FROLEC, ref. 1, s. 140–141; KOVÁŘŮ, Věra. *Antonín Kurial a jeho přínos ke studiu lidové architektury. Katalog lidové architektury 9* (eds. KURIAL, Antonín, KOVÁŘŮ, Věra, KUČA, Jan). Okres Žďár nad Sázavou. Brno: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, 2011, s. 7–10.

neopomněl rozšířit dokumentaci i na méně významné obytné a hospodářské stavby, které se mnohdy nacházely ve špatném stavebnětechnickém stavu. Navíc se fakticky jednalo o národopisný výzkum zohledňující celkový historický vývoj vesnických sídel, hospodářství i způsob bydlení, vše ve vztahu k sociálním a ekonomickým podmínkám. Uváděný výzkum probíhal za podpory Slezského studijního ústavu v Opavě a z dotace Národní rady badatelské v Praze. Systematicky promyšlený a metodicky i dnes inspirující byl Pražákův popis staveb, vždy v kontextu příslušné obce. Deskripce byla rozdělena do několika částí – celků. Popisovány byly: 1) *konstrukce domu* – 1a) zděná konstrukce, 1b) dřevěná konstrukce, 1c) úprava stěn, 1d) okno, 1e) dveře, 1f) štít, 1g) půda, 1h) schody, 1ch) podezdívka, 1i) zápraží, 1j) krytina; 2) *půdorys stavby* – 2a) určení půdorysného typu, 2b) sklep; 3) *umístění topeniště* – 3a) ohniště – komín, 3b) pec, 3c) kamna; 4) *charakter a zařízení jednotlivých obytných místností* – 4a) síň, 4b) světnice, 4c) komora, 4d) světnička, 4e) pokoj a ložnice, 4f) kuchyň, 4g) výměnek; 5) *hospodářské prostory a stavby* – 5a) chlév a konírna, 5b) stodola, 5c) kolny, 5d) podjezd, 5e) přístřeší, 5f) sklepy, 5g) plot, ohrazení dvora; 6) *stavby nezemědělské* – 6a) studánky, 6b) církevní stavby.⁸

Rozvoj památkové péče během druhé poloviny 20. století podpořil častější aplikování *metody (nedestruktivního) stavebně historického průzkumu* rovněž na objekty tradičního stavitelství. Díky této metodě zkoumání se prohloubila celková analýza jednotlivých staveb na základě archivního a terénního průzkumu a dále pak na základě umělecko-historického, kulturně-historického i stavebnětechnického hodnocení (popis konstrukcí, technologií a materiálů). Navíc stavebně historický průzkum bývá nezřídka doplněn o přírodovědné analýzy, mezi něž kupříkladu patří dendrochronologické rozbory dřevěných konstrukcí, přesné analýzy složení maltovin a omítek, průzkumy stratigrafie omítkových vrstev či povrchových úprav a podobně. Nutno podotknout, že ve většině případů vyžadují jmenované analytické metody odběr, byť malého, vzorku, případně dílčí úpravu zkoumaného materiálu, čímž se řadí mezi metody destruktivní a semidestruktivní.⁹ Je zřejmé, že zmiňovaná metodika je

⁸ Lidovou architekturou Horního Slezska se ve 30. letech 20. století zabýval Hans Joachim Helmigk. Své bádání sice časově omezil, nicméně se mu podařilo zaznamenat v popisech, fotografiích i plánech řadu historických, nejen lidových staveb. Zaměřil se především na podobu statku a celkový obraz vesnice, dále na velkostatky, panská sídla, sakrální stavby, osidlovací proces za Fridricha II. Velikého a na staré průmyslové (technické) stavby. Ve druhé polovině 20. století věnovala zvýšenou pozornost lidovému stavitelství Horního Slezska například Maria Gładyszowa. Také její práce je doplněna situačními plány usedlostí, půdorysy, řezy, jednotlivými pohledy včetně znázornění konstrukčních detailů konkrétních staveb. Srov. HELMIGK, Hans Joachim. *Oberschlesische Landbaukunst um 1800*. Berlin: Verlag für Kunstwissenschaft, 1937, 296 s.; ROHEL, Jan. Průzkum lidového stavitelství v oblasti Rychlebských hor ve Slezsku. In: *Slezský sborník*, 1950, roč. 48 (8), s. 410; PRAŽÁK, ref. 4, s. 66–102; GŁADYSZOWA, Maria. *Górnośląskie budownictwo ludowe*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Ossolineum, 1978, 304 s.; MENCL, ref. 6, s. 296–308; VAŘEKA, FROLEC, ref. 1, s. 225–226, 302–304.

⁹ V návaznosti na exaktní dokumentaci lidových staveb nelze opomenout soustavnou práci Jiřího Škabrady. Například v knize věnované architektuře českého venkova se zabývá nejenom vývojem půdorysného a prostorového uspořádání domu, urbanismem, sociální skladbou zástavby, jednotlivými stavebními konstrukcemi, hospodářskými objekty, ale rovněž lidovou architekturou v rámci obecného stavebního vývoje, a to i v širších evropských souvislostech. Srov. ŠKABRADA, Jiří

v současnosti uplatňována především pracovníky Národního památkového ústavu. I v souvislosti s touto institucí můžeme hovořit o dlouhodobém úsilí mapování obytných a hospodářských objektů tradičního stavitelství. Z činnosti památkového ústa-

Obr. č.2: Roubený obytný dům č. p. 412 v Šenově, okres Ostrava-město, foto Jana Koudelová, 2012.

vu rovněž vzešla jedna z mnoha metodických publikací (Operativní průzkum a dokumentace historických staveb), podrobně se zabývající především praktickou stránkou zpracovávání různých náleзовých situací na stavbách. Odborná příručka předkládá stručný popis základních metod průzkumu a dokumentace, doplněný o názor-

né příklady, které mají nezanedbatelnou vypovídací hodnotu. Neschází zde ani obecný výčet jednotlivých částí předmětu zkoumání, zjednodušeně řečeno – souhrn toho, co je zapotřebí u stavebního objektu dokumentovat. Z této metodiky, vytvořené na základě nesčetného množství zkušeností osvojených během práce v terénu, lze vycházet i při dokumentaci lidových staveb, jež nemusíme a priori pokládat za památky hodné zákonné ochrany.¹⁰ V rámci zásad průzkumu objektů lidové architektury je vhodné vedle dokumentace (popisu a znázornění konstrukcí)

- VODĚRA, Svatopluk. *Vesnické stavby a jejich úprava*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1975, 253 s.; KYNCL, Josef, KYNCL, Tomáš. Standardchronologien der Nadelgehölze. Gegenwärtiger Bearbeitungsstand in Böhmen und Mähren. In: *Probleme der mitteleuropäischen Dendrochronologie und naturwissenschaftliche Beiträge zur Talaue der March* (eds. POLÁČEK, Lumír, DVORSKÁ, Jitka). Brno: Archeologický ústav Akademie věd České republiky Brno, 1999, s. 79–84; LANGER, BOČKOVÁ, ref. 1, s. 17; MACEK, Petr. *Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum. Odborné a metodické publikace*, svazek 23. Praha: Státní ústav památkové péče, 2001, 48 s.; ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby. Architektura českého venkova*. Praha: Argo, 2003, 245 s.; KOPECKÁ, Ivana - NEJEDLÝ, Vratislav. *Průzkum historických materiálů. Analytické metody pro restaurování a památkovou péči*. Praha: Grada, 2005, s. 26–43, 44–54, 77–79; VINAŘ, Jan a kol. *Historické krovy II. Průzkumy a opravy*. Praha: Grada, 2005, s. 156–171; VAŘEKA, FROLEC, ref. 1, s. 290, 301; Zkoumání historických staveb (eds. RAZÍM, Vladislav, MACEK, Petr). Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 2011, s. 34–60, 77–92.

¹⁰ Je vhodné poznamenat, že v případě realizace operativního průzkumu se ze strany státní památkové péče vždy předpokládá zajištění vstupu do vybraného objektu a umožnění dokumentace, a to díky opoře v památkovém zákoně (Zákon č. 20 Sb., o státní památkové péči, ze dne 30. března 1987, v platném znění). Podrobněji BLÁHA, Jiří - JESENSKÝ, Vít - MACEK, Petr - RAZÍM, Vladislav, SOMMER, Jan - VESELÝ, Jan. *Operativní průzkum a dokumentace historických staveb. Odborné a metodické publikace*, svazek 31. Praha: Národní památkový ústav, 2005, 111 s.; Zkoumání, ref. 9, s. 60–63, 147–150, 178–179, 208–211, 216–218.

provést i záznam o druhu a rozsahu poškození, míře zachování autenticity stavby a již zmiňované analýzy související s dokumentací.¹¹ [obr. 2]

Při výzkumu tradičního stavitelství sehrávají klíčovou úlohu i další metody vycházející převážně z humanitních disciplín. Jmenujme například *lexikografickou metodu*, která využívá středověké věcné slovníky, obsahující domové názvosloví. Pro etnografy/etnologe je pak při studiu lidové architektury příznačná aplikace *metody historicko-srovnávací a etnokartografické* (chceme-li již uváděné kulturní geografie). Podklady k mapování tradičního stavitelství jsou v případě etnologického bádání nejčastěji získávány *anketovou metodou*. Sebraný materiál je dále verifikován a doplňován výzkumem přímo v terénu i studiem pramenů a odborné literatury.¹²

Zahájení a postup průzkumu venkovské architektury – zvolená metodika

Na základě předešlého výkladu a vzhledem k personálnímu zajištění Oddělení historického výzkumu Slezského zemského muzea byla nastavena optimální (zvládnutelná) metodika avizovaného průzkumu. Ukázalo se, že práce v terénu je nepříznivě ovlivňována současným společenským klimatem, což se mimo jiné projevuje i zvýšenou nedůvěrou vlastníků objektů lidového stavitelství k provádění jakéhokoli průzkumu spojeného s podrobnou dokumentací obytných a hospodářských budov. I z tohoto důvodu bylo zahájeno zpracovávání soupisu dochovaných roubených staveb v rámci vymezeného prostoru. Záznam dotýkající se konkrétního objektu, jehož výskyt byl potvrzen v terénu, obsahuje základní identifikační údaje, jako jsou: označení stavby (dům, stodola, kůlna a podobně); číslo popisné; parcelní číslo s uvedením katastrálního území; název obce (případně obecní části); okres a stručný popis. Poznamenejme, že při identifikaci objektů je již v této fázi ověřována jejich starší existence komparací archivních mapových podkladů, zvláště pak císařských povinných otisků map stabilního katastru jednotlivých obcí převážně z 30. let 19. století.¹³ Aktuální soupis venkovské architektury vzešel jednak z dosavadního terénního průzkumu, jednak z reakcí oslovených obcí formou dopisu.¹⁴ Podařilo se kontaktovat i jednotlivé majitele vytipovaných staveb, avšak míra ochoty zpřístupnit soukromou budovu pro účely dokumentace byla rozdílná. S přihlédnutím k tomuto zjištění se v další etapě popisovaného průzkumu předpokládá jeho propojení s právě probíhajícím *sociologickým výzkumem otázek slezské identity*, souběžně realizovaným také Oddělením historického výzkumu Slezského zemského muzea.

¹¹ Srov. KOUDELOVÁ, Jana - ŠIMČÍKOVÁ, Markéta. Zásady průzkumu objektů dřevěné architektury v muzeích v přírodě. In: *Sborník z konference konzervátorů a restaurátorů*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2006, s. 97–104.

¹² VAŘEKA, FROLEC, ref. 1, s. 302–303.

¹³ Císařské otisky stabilního katastru Moravy a Slezska jsou uloženy v Ústředním archivu zeměměřičtví a katastru Zeměměřického úřadu v Praze.

¹⁴ Na konci roku 2012 obsahoval zmiňovaný soupis 46 objektů. Identifikační údaje k jednotlivým stavbám byly ověřovány na webových stránkách Českého úřadu zeměměřického a katastrálního – na Katastru nemovitostí, www.katastrnemovitosti.cz (nahlíženo průběžně 2012).

Lze soudit, že k *metodám zkoumání* objektů tradičního stavitelství v definovaném prostoru Ostravska a Karvinska patří již samotná struktura dopisů adresovaných jednotlivým obcím a následně i vlastníkům vytipovaných staveb, kde nescházejí příhodně formulované *dotazy*. V odpovědích jsou pak obsaženy důležité informace, které přispívají k celkovému hodnocení dané problematiky. Stěžejní metodou průzkumu je pochopitelně důkladná prohlídka vybrané stavby a zaznamenání všech pozorovaných funkčních vztahů – významu objektu – v rámci urbanistické a sociální struktury sídla. Jedná se o *vizuální průzkum*, jehož konečný výsledek je velmi často ovlivněn časovými možnostmi i ochotou majitele – dobou zpřístupnění pozemku a stavby, eventuálně souboru staveb. Nakonec zde můžeme uvést takzvané *sondování*, ve většině případů spadající do kategorie destruktivních či semidestruktivních metod. Provádění sond, odběr vzorků a realizaci následných analýz lze považovat za nadstandardní, doplňující část průzkumu.¹⁵

Pouze v krátkosti si připomeňme dobře známé a osvědčené *metody dokumentace*, které využívá i uváděný průzkum venkovské architektury. Většina z nich vychází z práce v terénu. V první řadě se jedná o *písemný záznam*, chceme-li deskripci. Vedle popisu samotného objektu je zapotřebí neopomenout zohlednit již zmiňované širší vztahy a vystihnout prostorové a konstrukční souvislosti. Dokumentace obecně, tedy i prostý popis, by měla být opatřena základními údaji, nesmí chybět: 1) označení/typ stavby – dům, stodola, kovárna a podobně, s doplněním čísla popisného/evidenčního, nebo s uvedením formulace: bez čísla popisného; 2) lokalita – obec/část obce, okres, kraj, země, případně další aktuální data pořizená z katastru nemovitostí (ulice, katastrální území, parcelní číslo); 3) autor záznamu; 4) datum záznamu; 5) současné využití stavby – rodinný/obytný dům, hospoda/restaurace, rekreační zařízení/chata, hospodářský objekt a další; 6) jméno vlastníka/vlastníků stavby, eventuálně správce/nájemce; 7) lokalizace objektu – určení souřadnic N/E.¹⁶ Následuje neméně důležitý *obrazový záznam*, kterým nejčastěji rozumíme *kresebnou dokumentaci*, *fotodokumentaci*, případně *videozáznam*. Obzvláště u fotodokumentace platí obligátní zásada – pořizovat záběry od celků k detailům i k neobvyklým, často zdánlivě podružným jednotlivostem. Snímky by pak měly být opatřeny vhodným délkovým měřítkem a v případě fotodokumentace kupříkladu barevných povrchových úprav také barevnou a šedou stupnicí (barevným standardem). K běžným obrazovým záznamům, vyžadujícím jisté technické znalosti, patří

¹⁵ Mezi vhodné doplňující průzkumy můžeme řadit kupříkladu trasologii – zkoumání pracovních stop –, která náleží k metodám nedestruktivním, nicméně vyžaduje značné množství zkušeností v daném oboru. Lze ji nejčastěji aplikovat u kamenných a dřevěných stavebních prvků. Srov. BLÁHA, JESENSKÝ, MACEK, RAŽÍM, SOMMER, VESELÝ, ref. 10, s. 18; KOPECKÁ, NEJEDLÝ, ref. 9, s. 26–27, 44–54, 77–79; KOUDELOVÁ, ŠIMČÍKOVÁ, ref. 11, s. 101–103; PANÁČEK, Michal - CIHLA, Michal. Úvod do problematiky středověkých technologických postupů opracování stavebního kamene. In: *Kameň pri obnove pamiatok* (ed. VOŠKOVÁ, Katarína). Banská Štiavnica: 2010, s. 57–62; Zkoumání, ref. 9, s. 77–78, 80–84, 87–90.

¹⁶ Při pořizování popisů může být efektivní používání k danému účelu vytvořených formulářů. Ty však mohou být i omezující ve smyslu nečekaných okolností při průzkumu – nedostatek času, atypické konstrukce a detaily, omezení ze strany vlastníka stavby a podobně. Srov. BLÁHA, JESENSKÝ, MACEK, RAŽÍM, SOMMER, VESELÝ, ref. 10, s. 19.

časově náročnější měřická dokumentace. Lze poznamenat, že kresebná a měřická dokumentace se mnohdy prolínají a navzájem doplňují.¹⁷ [obr. 3]

Nejdůležitějším předpokladem každého výzkumu je přesné stanovení vlastního předmětu zkoumání. V našem případě se jedná o roubenou stavbu, její postavení v urbanistické a sociální struktuře příslušného sídla, s důrazem na 1) celkovou podobu objektu, definovanou jeho exteriérem a interiérem – konstrukcemi, rozměry,

Obr. č. 3: Roubený obytný dům č. p. 226 v Dolní Lutyni, okres Karviná, foto Jana Koudelová, 2011.

materiály, technologiemi výroby a zpracováním, povrchovými úpravami, technickými detaily a pochopitelně vnitřním uspořádáním stavebního celku – půdorysem stavby i využitím jednotlivých prostor včetně suterénu; 2) míru zachování objektu, která se odvíjí od jeho aktuálního stavebnětechnického stavu, u něhož sledujeme různé druhy poškození a sekundární

úpravy, včetně rozsahu dochované autenticity; 3) současné

využití objektu ve vztahu k jeho majiteli/majitelům, případně správci/nájemci – zohlednění sociální roviny. Jen ve stručnosti zde můžeme zmínit výčet hlavních částí stavby, který, jak již nyní víme, bude nutné během průzkumu dále precizovat a doplňovat. V rámci terénních prací je nezbytné zaměřit svou pozornost na dokumentaci konstrukcí stěn (roubených i zděných); podezdívek; výplní dveřních a okenních otvorů včetně kování; krovových a střešních konstrukcí; schodišť; podlah včetně dlažeb; stropů; otopných zařízení; povrchových úprav odpovídajících konstrukcí; dalších technických prvků (pavlačí, verand, odvodňovacích kanálů a podobně); zápraží i oplocení.¹⁸ [obr. 4]

Obr. č. 4: Roubený dům č. p. 186 v Šenově, využívaný k rekreačním účelům, okres Ostrava-město, foto Jana Koudelová, 2012.

¹⁷ Podrobněji BLÁHA, JESENSKÝ, MACEK, RAZÍM, SOMMER, VESELÝ, ref. 10, s. 20–23.

¹⁸ Srov. PRAŽÁK, ref. 4, s. 66–102; ŠKABRADA, Jiří. Konstrukce historických staveb. Praha: Argo, 2003, s. 52–60, 83–100, 142–150, 247–251; ŠKABRADA, ref. 9, s. 229–231; BLÁHA, JESENSKÝ, MACEK, RAZÍM, SOMMER, VESELÝ, ref. 10, s. 37–40; KOUDELOVÁ, ŠIMČÍKOVÁ, ref. 11, s. 97–100.

Předmět zkoumání ve světle dosavadního poznání

Jak již bylo několikrát uvedeno, předmětem průzkumu a důsledné dokumentace prováděné v současné době Slezským zemským muzeem jsou dochované roubené stavby v prostoru ostravsko-karvinského uhelného revíru. Jedná se tedy o území, ve kterém sídelní krajina a zástavba zformovaná dlouhodobým procesem utváření na základě historických kulturně-geografických vazeb prošly v důsledku industrializace a především důlní těžby černého uhlí radikální transformací, která gradovala ve svém dopadu na celkový vzhled tohoto regionu zejména v průběhu 20. století. Zkoumané teritorium tak vymezuje rozšíření dominantního průmyslu a zejména dosah vlivu hlubinných dolů na krajinu i život obyvatel.¹⁹

V takto definovaném prostoru, v jehož venkovských sídelních celcích dlouho hrála významnou úlohu dřevěná zástavba, se v současné době dochovalo již jen několik desítek roubených staveb. Tyto stávající objekty jsou ošetřeny pouze minimální památkovou ochranou a s určitou nadsázkou můžeme hovořit o jejich jisté neviditelnosti, neboť unikají zraku nejen návštěvníků této oblasti, ale také pozornosti

Obr. č. 5: Roubený dům č. p. 81 v Doubravě, využívaný k rekreačním účelům, okres Karviná, foto Václav Michalička, 2011.

stálých obyvatel i starousedlíků, kteří často netuší, že se v jejich blízkém okolí nachází původní dřevěný roubený dům. Patrně je to dáno jednak již pouze malým počtem těchto staveb, jednak skutečností, že většinou nikdo nepředpokládá jejich výskyt na tomto území, které je do určité míry synonymem pro přetvořenou i zdevastovanou oblast průmyslem a těžbou. Při prováděném průzkumu se jako primární nabízí otázka, proč nebylo přikročeno k roz-

sáhlejší památkové ochraně venkovských staveb. Za kulturní památky jsou zde totiž prohlášeny pouze dva roubené objekty. Tyto stavby se nacházejí již mimo přímý dopad těžby a tak lze předpokládat, že těm ohroženým bezprostředním působením důlní činnosti nebyla věnována pozornost ani ochrana, neboť byl jasný a určitým způsobem i plánovaný jejich zánik. Lidové stavitelství tak bylo zkoumáno a různými přístupy ochraňováno spíše na teritoriu nedalekých Beskyd a na Ostravsku a Karvinsku bylo do jisté míry více přehlíženo. Pravdou zůstává, že dochované roubené objekty se nevyznačují přílišným stářím, převážně pocházejí z 19. století, některé i z počátku 20. století. Najdou se zde ovšem i objekty ze století 18., ačkoli těch je

¹⁹ Srov. CÍLEK, Václav - LOŽEK, Vojen a kol. *Obráz krajiny. Pohled ze středních Čech*. Praha: Dokořán, 2011, s. 54–60, 69–70.

velmi málo. Avšak jedinečnost všech těchto staveb vyniká v hlubokém kontrastu se zástavbou z 20. století. Radikální proměna většiny zkoumaných vesnic, charakterizovaná změnami v urbanismu, zánikem přirozených center i celých částí obcí včetně přetvoření reliéfu krajiny, způsobila, že mnohé dochované roubené usedlosti stojí na svém původním místě jako naprosté solitéry vytržené z dějinného kontextu bez jakýchkoli zachovaných urbanistických souvislostí.

Ve venkovských sídlech v bezprostředním prostoru ostravsko-karvinského uhelného revíru tvoří tradiční zástavba již jen minimální paměťovou spojnicí dnešních obyvatel s minulostí jejich vesnice. Někde situace zůstala zachována komplexněji, jinde se dochovala skutečně pouhá torza. Typickým příkladem je obec Doubrava, která v důsledku těžby uhlí doznala radikálních změn a postupně mizí a zaniká. Zde setrval pouze jediný roubený objekt, dům č. p. 81, který svou archaičností působí velmi emotivně na příchozí v kontextu s okolní krajinou. Tato stavba byla totiž jako jedna z mála objevena turisty, a to především návštěvníky nedalekého Dinoparku,

Obr. č. 6: Obytný dům č. p. 61 v Karviné-Starém Městě, okres Karviná, foto Václav Michalička, 2011.

ku, jimiž je hojně vyhledávána a u nichž vzbuzuje značný údiv a nadšení, že se „něco takového“ v těchto místech stále nachází.²⁰ [obr. 5] V tomto případě lze hovořit o určité fascinaci tradiční architekturou, která jakoby zázrakem zůstala stát osamocena na svém původním místě, třebaže sousední stavby nenávratně zmizely. Další ojedinělou záležitostí v oblasti ohrožené těžbou je Staré Město – dříve samostatná obec, dnes součást Karviné, které zůstalo zachováno coby komplexnější sídelní útvar. Zde se nejen nachází obytný roubený objekt č. p. 61, ale rovněž dispozice původní návsi. Nicméně i v této obci by měla být do budoucna zlikvidována prakticky celá zástavba. [obr. 6]

Solitérnost dochovaných objektů, pokud jsou pozorovatelem odhaleny, působí velmi specifickým dojmem a jejich role coby identifikačního faktoru s danou lokalitou a historickým prostorem je velmi těžko definovatelná. Ve sledovaném regionu se dnes můžeme setkat spíše s identifikací s postupně mizející či spíše ustupující hornickou kulturou a původní agrární kořeny nehrají až tak důležitou roli. Přesto však některé, veřejností objevené roubené stavby navozují velmi intenzivní emoce a pocity, a ačkoli nemusejí být přílišného stáří, jsou vnímány jako historický relikv pocházející z již zaniklého archaického světa. Prováděný průzkum tedy postupně za-

²⁰ Zájem turistů a návštěvníků Dinoparku o roubený objekt v obci Doubrava se stává stále častěji součástí silících intencí objevování specifického industriálního kouzla Ostravska a Karvinska.

Obr. č. 7: Roubený dům č. p. 1331 v Havířově-Městě, využívaný jako stylová restaurace, okres Karviná, foto Václav Michalička, 2011.

klad objekty č. p. 1315 a 1331. [obr. 7] Z těchto staveb byl v 50. letech 20. století jeden cíleně vyselektován jako reprezentant zaniklé minulosti. Jedná se o takzvanou Kotulovu dřevěnku (postavenou v roce 1781) prohlášenou za kulturní památku a provozovanou coby muzejní expoziční celek Muzeem Těšínska.²¹ Tato vybraná zemědělská usedlost bývá prezentována jako poslední svědek zmizelého světa,

Obr. č. 8: Takzvaná Kotulova dřevěnka č. p. 1322 v Havířově-Bludovicích, okres Karviná, foto Václav Michalička, 2011.

archaičnosti i autentičnosti a je tak dobře patrný zcela odlišný přístup v jejím vnímání, ačkoli v sousedství se může nacházet mnohem starší a komplexněji zachovaný zděný statek – působivost a přesvědčivost dřevěného objektu je výrazně intenziv-

chycuje nejen vlastní stavby, jejich celkový stav, vývoj a osudy, ale i jejich současnou kulturně-paměťovou a sociální úlohu v daném prostoru. Zajímavým příkladem je nejmladší město České republiky Havířov, které bylo postaveno před více než půlstoletím jako zcela nový urbanisticky naplánovaný městský sídelní celek. Přesto poblíž moderního centra města můžeme registrovat několik zachovaných roubených domů, které zde působí velmi svébytným až nepatřičným dojmem – napří-

klad objekty č. p. 1315 a 1331. [obr. 7] Z těchto staveb byl v 50. letech 20. století jeden cíleně vyselektován jako reprezentant zaniklé minulosti. Jedná se o takzvanou Kotulovu dřevěnku (postavenou v roce 1781) prohlášenou za kulturní památku a provozovanou coby muzejní expoziční celek Muzeem Těšínska.²¹ Tato vybraná zemědělská usedlost bývá prezentována jako poslední svědek zmizelého světa, svědek toho, co bylo předtím, než vzniklo město, než doly vytvořily zcela nový svět. Návštěvníky je pak vnímána jako téměř zázračná oáza archaického klidu a místo poznání doby, která byla před Havířovem. [obr. 8]

Při zkoumání objektů tradičního stavitelství je zapotřebí si uvědomit, že roubené stavby mají v tomto prostoru mnohem hlubší emoční dopad než stavby zděné. Roubená dřevěná architektura zde navozuje pocit daleko větší archaičnosti i autentičnosti a je tak dobře patrný zcela odlišný přístup v jejím vnímání, ačkoli v sousedství se může nacházet mnohem starší a komplexněji zachovaný zděný statek – působivost a přesvědčivost dřevěného objektu je výrazně intenziv-

²¹ Takzvaná Kotulova dřevěnka č. p. 1322 v Havířově-Bludovicích je evidována, spolu s areálem, v Ústředním seznamu kulturních památek České republiky pod rejstříkovým číslem 26901/8-2219. Dalším památkově chráněným objektem, reprezentantem lidového stavitelství, je polygonální stodola v Dolní Lutyni – rejstříkové číslo 13801/8-784. Archiv Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Ostravě, evidenční listy nemovitých kulturních památek.

nější.²²

Dochované roubené stavby v obcích Ostravska a Karvinska pokud nechátrají a našly své uplatnění v rámci současné společnosti, figurují buď jako již zmíněné paměťové instituce zřizované profesionálně i zcela laicky, nebo, a to mnohem častěji, jako hostince a restaurace s atmosférou starých časů – kupříkladu objekt č. p. 8 v Šenově u Ostravy, č. p. 35 v Ostravě-Radvanicích²³ a č. p. 77 v Dolních Marklovicích. Jedná se o zajímavý sociální fenomén, kdy se autentická výpověď stavby mísí s uměle vytvořeným stylovým prostředím. [obr. 9] Značně specifickou formou využití těchto staveb je jejich přetvoření v místa duševní a fyzické rekreace. Klasické chalupářství i v této lokalitě, která se zdá být pro rekreační účely vzhledem ke svému průmyslovému charakteru a největšímu znečištění ovzduší v rámci České republiky naprosto nevhodná, již zachránilo několik staveb před zánikem. Příkladem chalupářského zájmu je třeba i uváděný objekt v obci Doubrava, kde majitel, pocházející a žijící v tomto regionu, přistupuje ke stavbě jako k typické rekreační chalupě, na které tráví svůj volný čas, uplatňuje kutilský zájem, staví bazén, seká trávník a podobně.²⁴

Obr. č. 9: Roubený dům č. p. 8 v Šenově, využívaný jako stylová restaurace, okres Ostrava-město, foto Jana Koudelová, 2012.

Ačkoli je v dané oblasti roubených objektů zachováno již jen malé množství a o jejich existenci není velké povědomí, hrají důležitou úlohu v rámci narušeného kon-

²² Vnímání roubených staveb jako velmi archaických reliktní je v dané oblasti v mnohých případech ovlivněno dojmy nabytými ve VMP v Rožnově pod Radhoštěm, které u veřejnosti (v nemalé míře právě u obyvatel Ostravska a Karvinska) představuje obraz dávných dob. Nicméně právě zde, v areálu Dřevěného městečka, je instalována roubená kontribuční sýpka pocházející z Ostravy-Heřmanic. Srov. KOUDELOVÁ, Jana - ŠIMČÍKOVÁ, Markéta - ŠIMČÍK, Antonín. Kontribuční roubená sýpka z Heřmanic – historie a současnost jedné památky. In: *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě* (ed. KOUDELOVÁ, Jana). Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2008, s. 16–34.

²³ VUT, sbírka Kurialův archiv, deponováno ve VMP v Rožnově pod Radhoštěm.

²⁴ Roubený objekt v obci Doubrava je typickým příkladem takzvané *chalupářské úcty* ke starému. Jedná se tedy o specifický subjektivní vztah ke konkrétní stavbě představující historický kontext přivlastněného a osvojeného prostoru. Srov. BLAŽEK, Bohuslav. *Venkovy. Anamnéza, diagnóza, terapie*. Šlapanice: Era, 2004, s. 102–103.

textu historického vývoje obcí, a to úlohu symbolu zmizelého světa. Všechny zmíněné aspekty jsou součástí realizovaného průzkumu, včetně dokumentace roubených staveb užívaných i stálými obyvateli, z nichž někteří jsou vzhledem ke způsobu života vedeného v těchto objektech vnímání dnešním společenským prizmatem jako svérázné až podivínské osobnosti.

Prováděný výzkum již částečně odkryl nejen zajímavé reliktů roubených staveb, ale rovněž některé stránky velmi složitých kulturních jevů spojených se stavební, ekonomickou i společenskou transformací celého sledovaného regionu. Konečným výsledkem popsaného úsilí bude tedy soudobý záznam o výskytu a formách venkovské architektury v širším sociálním kontextu sídelních celků ostravsko-karvinského uhelného revíru. Dodejme, že cílem výzkumu je rovněž zachytit úlohu dochovaných tradičních staveb při procesu formování specifických lokálních identit.²⁵

Documenting Relicts of Folk Architecture with Focus on Previously Undescribed Log Houses in the Ostrava-Karviná

Jana Koudelová - Václav Michalička
Summary

In this paper, we aim to introduce the reader to a recent project conducted by the Silesian Regional Museum (Slezské zemské muzeum) in Opava the primary objective of which is to document folk architecture (especially log houses) in the Ostrava-Karviná coal-mining region. Field research, along with concurrent archival and documentary research, primarily focuses on previously undocumented log houses in regions which were deeply affected by mining and other industrial activities and which are currently under threat. These structures are now located in a fundamentally transformed countryside and environment where they have become unique relicts with great potential for the rediscovery of local identity and the creation of a deeper connection between the inhabitants of the region and their cultural roots. One of the aims of the project is also the to investigate the historical and social role of these structures and the various ways in which they could be employed now. To obtain the full picture of the historical place of traditional architecture in an ever-changing landscape, we begin by thoroughly mapping existing and identifying newly discovered log houses including the development of their position within their respective setting. The next step is a detailed description of selected structures, including their interior as well as exterior, construction type and materials, configuration of the interior, its use and alike. We aim to compare the results of the field research (which record the current state) with the information obtained from

²⁵ Tento příspěvek vznikl díky řešení projektu Slezského zemského muzea "Slezsko: Paměť – identita – region", který podpořilo MK ČR v rámci Aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI, kód DF11P01OVV018).

archival materials and analyze them. We also plan to supplement these data with biological and geological analysis (materials used in the construction, stratigraphy of the foundation layer etc.) and combine them with the data on Silesian identity from a related research project. This not only establishes the interdisciplinary nature of our research, but also ensures full preservation of unique and slowly vanishing informational potential of these relicts of folk architecture and maps the current role of authentic objects preserved in their original locations in the formation of regional and local identities.

Použitá literatúra a pramene

- Archiv Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Ostravě. Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, sbírka Stavebnětechnické dokumentace.
- Vysoké učení technické v Brně, sbírka Kurialův archiv, deponováno ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.
- Ústřední archiv zeměměřictví a katastru Zeměměřického úřadu v Praze.
- BLÁHA, Jiří - JESENSKÝ, Vít - MACEK, Petr - RAZÍM, Vladislav - SOMMER, Jan - VESELÝ, Jan. *Operativní průzkum a dokumentace historických staveb*. Odborné a metodické publikace, svazek 31. Praha: Národní památkový ústav, 2005.
- BLAŽEK, Bohuslav. *Venkovy. Anamnéza, diagnóza, terapie*. Šlapanice: Era, 2004.
- CÍLEK, Václav - LOŽEK, Vojen a kol. *Obraz krajiny. Pohled ze středních Čech*. Praha: Dokořán, 2011.
- CÍLEK, Václav. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán, 2010.
- FERENCOVÁ, Michaela - NOSKOVÁ, Jana a kol. *Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19.–21. století*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, Statutární město Brno, 2009.
- GLĄDYSZOWA, Maria. *Górnośląskie budownictwo ludowe*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Ossolineum, 1978.
- HELMIGK, Hans Joachim. *Oberschlesische Landbaukunst um 1800*. Berlin: Verlag für Kunstwissenschaft, 1937.
- Historická sociologie. Teorie dlouhodobých vývojových procesů* (ed. ŠUBRT, Jiří). Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.
- CHROMÝ, Pavel - JANŮ, Helena. Regional identity, activation of territorial communities and the potential of the development of peripheral regions. In: *Acta Universitatis Carolinae – Geographica* 38 (1), 2003, s. 105–117.
- CHROMÝ, Pavel. Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In: *Geografie na cestách poznání*. Sborník příspěvků k šedesátinám Ivana Bičíka (eds. JANČÁK, Vít a kol.). Praha: Univerzita Karlova, 2003, s. 163–178.
- KOPECKÁ, Ivana - NEJEDLÝ, Vratislav. *Průzkum historických materiálů. Analytické metody pro restaurování a památkovou péči*. Praha: Grada, 2005.
- KOUDELOVÁ, Jana - ŠIMČÍKOVÁ, Markéta. *Zásady průzkumu objektů dřevěné architektury v muzeích v přírodě. Sborník z konference konzervátorů a restaurátorů*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2006, s. 97–104.
- KOUDELOVÁ, Jana - ŠIMČÍKOVÁ, Markéta - ŠIMČÍK, Antonín. Kontribuční roubená sýpka z Heřmanic – historie a současnost jedné památky. In: *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě* (ed. KOUDELOVÁ, Jana). Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2008, s. 16–34.
- KOVÁŘŮ, Věra. *Antonín Kurial a jeho přínos ke studiu lidové architektury. Katalog lidové architektury 9* (eds. KURIAL, Antonín, KOVÁŘŮ, Věra, KUČA, Jan). Okres Žďár nad Sázavou. Brno: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, 2011, s. 7–10.

- KUČOVÁ, Věra - BUREŠ, Pavel. *Principy péče o lidové stavby. Odborné a metodické publikace, svazek 18*. Praha: Státní ústav památkové péče, 1999.
- KYNCL, Josef - KYNCL, Tomáš. Standardchronologien der Nadelgehölze. Gegenwärtiger Bearbeitungsstand in Böhmen und Mähren. In: *Probleme der mitteleuropäischen Dendrochronologie und naturwissenschaftliche Beiträge zur Talau der March* (eds. POLÁČEK, Lumír, DVORSKÁ, Jitka). Brno: Archeologický ústav Akademie věd České republiky Brno, 1999, s. 79–84.
- LAMY, Yvon. *Od památek k dědictví. Materiály pro politické dějiny ochranné činnosti. Cahiers du CEFRES 13*. Politika paměti (ed. MAYER, Françoise). Praha: 1998, s. 170–181.
- LANGER, Jiří. *Co mohou prozradit lidové stavby (Lidové stavební tradice v severozápadních Karpatech a jejich kulturní funkce)*. Rožnov pod Radhoštěm: 1997.
- LANGER, Jiří - BOČKOVÁ, Helena. *Dům v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských*. Rožnov pod Radhoštěm: 1999.
- LANGER, Jiří. *Lidové stavby v Evropě*. Praha: Grada, 2010.
- MACEK, Petr. *Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum*. Odborné a metodické publikace, svazek 23. Praha: Státní ústav památkové péče, 2001.
- MELZER, Miloš. Vesnická sídla, lidové stavby a bydlení v oblasti moravskoslezských Jeseníků. K typologii lidového domu v českých zemích. In: *Archaické jevy tradiční kultury na Moravě* (eds. KRÍŽOVÁ, Alena a kol.). *Etnologické studie* 9. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 6–16.
- MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha: Academia, 1980.
- PANÁČEK, Michal - CIHLA, Michal. Úvod do problematiky středověkých technologických postupů opracování stavebního kamene. In: *Kameň pri obnove pamiatok* (ed. VOŠKOVÁ, Katarína). Banská Štiavnica: 2010, s. 57–62.
- PETRÁŇ, Josef. *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011.
- PRAŽÁK, Vilém. Výzkum lidových staveb v pohraniční oblasti Rychlebských hor na Opavsku. In: *Slezský sborník*, 1952, roč. 50 (10), s. 66–102.
- ROHEL, Jan. Průzkum lidového stavitelství v oblasti Rychlebských hor ve Slezsku. In: *Slezský sborník*, 1950, roč. 48 (8), s. 410.
- RUSKIN, John. *The Seven Lamps of Architecture*. London: George Allen, 1906.
- RUSKIN, John. *The Two Paths*. New York: 1859.
- SIWEK, Tadeusz - KAŇOK, Jaromír. *Vědomí slezské identity v mentální mapě*. Ostrava: Ostravska univerzita, 2000.
- ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických staveb*. Praha: Argo, 2003.
- ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby. Architektura českého venkova*. Praha: Argo, 2003.
- ŠKABRADA, Jiří - VODĚRA, Svatopluk. *Vesnické stavby a jejich úprava*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1975.
- TOMOLOVÁ, Věra - STOLAŘÍK, Ivo - ŠTIKA, Jaroslav. *Těšínsko II. Obydlí oděv*. Šenov u Ostravy: Tilia, 2000.
- VAREKA, Josef - FROLEC, Václav. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha: Grada, 2007.
- VINAŘ, Jan a kol. *Historické krovy II. Průzkumy a opravy*. Praha: Grada, 2005.
- Zkoumání historických staveb* (eds. RAZÍM, Vladislav, MACEK, Petr). Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 2011.